

IZAZOVI ONLAJN NASTAVNOG PROCESA: (NE)ANGAŽOVANJE STUDENATA KAO INDIKATOR SOCIJALNIH PROBLEMA U VEZI SA UČENJEM I NASTAVOM

Ana Nešić Tomašević¹

¹Univerzitet u Novom Sadu, Fakultet tehničkih nauka, Novi Sad, Srbija

¹ana.nesic@uns.ac.rs

Kratak sadržaj: Tema nastave na daljinu još uvek predstavlja značajnu problematiku, kojoj se pristupa sa različitih pozicija - od tehničkih pripremljenosti i osposobljenosti za ovaj vid nastave, preko spremnosti da se na ovaj način uči i napreduje, do uključenosti, odnosno angažovanja studenata (ali i nastavnika) kao elementa koji doprinosi poboljšanju kvaliteta onlajn obrazovanja. Onlajn učenje je najbrže rastuća oblast obrazovanja širom sveta, ne samo zbog pandemije virusa Covid-19 koja još uvek traje, već i zbog toga što ovakav vid učenja pruža pristup obrazovnim mogućnostima studentima iz različitih sredina i geografskih područja na fleksibilan način. Rad se bavi sociološkim aspektima (ne)angažovanja studenata u nastavnom procesu, koji se mogu sagledati i kao uzrok i kao posledica, u zavisnosti od ugla posmatranja. Angažovanje studenata se može definisati kao emocionalna, bihevioralna i kognitivna povezanost studenta sa njegovim učenjem, koja ima direktan uticaj na uspeh i postignuće. Poznato je da nastava i učenje ne predstavljaju identičan fenomen i često jedno drugo ne podrazumevaju. Vezu između njih moguće je definisati kroz aktivan odnos u nastavnom procesu u kojem se zadovoljavaju određene socijalne potrebe i motivi i stvaraju različite nove potrebe. To znači da se angažovanje u nastavi može posmatrati i kao veoma važan faktor procesa učenja. Iskustva u onlajn nastavi pokazuju i pozitivne i negativne rezultate. U radu se analiziraju pre svega negativni aspekti neangažovanja učesnika u onlajn nastavnom procesu, kao i moguće posledice na proces učenja i pamćenja. Zahtevi moderne ekonomije postavljaju pred zaposlene sve složenije standarde, koji prevazilaze postojeće veštine, a ekonomija društva znanja se sve više oslanja na nematerijalnu imovinu. Osnovni postulat sve češće pominjane Industrije 5.0 je upravo akcentovanje značaja ljudskog učestvovanja i angažovanja, sa ciljem stvaranja i razvoja ideja, inovacija i novih vrednosti. Stoga će se društvenim faktorima razvoja učenja i znanja u budućnosti poklanjati mnogo veća pažnja.

Ključne reči: onlajn nastavni proces, nastava, učenje, angažovanje studenata

Challenges of the online education: (non)engagement of students as an indicator of social problems related to learning and teaching

Abstract: Distance learning is still an important issue, which is approached from different positions - from technical preparation and training for this type of education, through readiness to teach, learn and progress in this way, to the involvement and engagement of students (but also teachers) as an element that contributes to the quality improvement of online education. Online learning is the fastest growing area of education worldwide, not only because of the ongoing Covid-19 virus pandemic, but also because such learning provides access to educational opportunities for students from different backgrounds and geographical areas in a flexible way. This paper analyzes sociological aspects of (non)engagement of students in the teaching process, which can be seen as a cause and as a consequence, depending on the angle of observation. Student engagement can be defined as the emotional, behavioral and cognitive connection of a student with his learning, which has a direct impact on success and achievement. It is known that teaching and learning do not represent an identical phenomenon and often do not imply each other. The connection between them can be defined through an active relationship in the teaching process in which certain social needs and motives are met and various new needs are created. This means that engagement in teaching process can be seen as a very important factor in the learning process. Experiences in online teaching show both positive and negative results. This paper evaluates primarily the negative aspects of non-engagement of students in the online teaching process, as well as the possible consequences on the learning and memory process. The demands of the modern economy are setting ever more complex standards for employees, which go beyond existing skills, and the knowledge society economy is increasingly relying on intangible assets. The basic postulate of the increasingly discussed Industry 5.0 is to emphasize the importance of human participation and engagement, with the aim of creating and developing ideas, innovations and new values. Therefore, much more attention will be paid to social factors in the development of teaching, learning and knowledge in the future.

Key Words: online education, teaching, learning, student engagement

1. UVOD

Nastavne aktivnosti u onlajn okruženju imaju svoje prednosti koje se ogledaju kroz mogućnost brojnih različitih onlajn sadržaja koji obogaćuju nastavni program, dajući mu dinamiku i smanjujući mogućnost dosade. Ali ti isti

sadržaji sa druge strane mogu da doprinesu isključenju, pasivosti i neaktivnom odnosu prema sadržajima koji se nude. U uslovima u kojima učenje nije proces aktivne izgradnje znanja od strane onog koji stiče novo znanje [1], nastava ne može da ostvari osnovnu svrhu, a to je konstrukcija novih znanja. Poznato je da se proces nastave ne može poistovetiti sa procesom učenja, jer je najčešće nastava proces prezentovanja, saopštavanja, predočavanja, isporuke znanja. Nastavni proces predstavlja nezamenljiv i jedinstven vid komunikacije u kojem se znanje stvara i uvećava za sve učesnike u interakciji. Efektivnost i efikasnost nastavnog procesa se ogleda u vidljivim i nevidljivim ishodima obeju strana, pre svega u povećanju znanja, ali i u ostalim segmentima, kao što je motivacija, karakteristike ličnosti, nove veštine i sposobnosti.

2. FAKTORI KOJI DOPRINOSU (NE)ANGAŽOVANJU STUDENATA – TEORIJSKE PERSPEKTIVE

Angažovanje studenata predstavlja emocionalnu, bihevioralnu i kognitivnu povezanost studenta sa njegovim učenjem, koja ima direktan uticaj na uspeh i postignuće [2]. Postoji niz međusobno povezanih faktora koji se pojavljuju u literaturi, a koji utiču na iskustvo i „zadržavanje” ili ostajanje studenata na mreži u toku onlajn nastave. Neki od tih faktora su: veštine upravljanja vremenom, sposobnost održavanja ravnoteže između posla/porodice/obaveza i učenja, autonomija, zajednica, osećaj pripadnosti, motivacija i strukturna podrška na nivou institucija, programa i nastavnika [3,4,5].

Jedan od ne tako često citiranih i tumačenih pristupa angažovanju studenata, ali veoma značajnih za sociološku analizu ovog pojma, je holistički konceptualni okvir autorke sa Novog Zelanda, Ele Kahu, koji postavlja upravo studenta u centar interakcije, posmatrajući društveno-kulturni kontekst studenta, strukturalne i psihosocijalne uticaje [6]. Društveno-kulturni uticaji ukazuju na to da je učenje na mreži pristupačnije, jer studenti ne troše novac na putovanje na fakultet, smeštaj (ukoliko nisu iz univerzitetskog grada), generalno su pitanja društvene klase u nekom najširem smislu u onlajn obrazovanju zaobiđena [7]. Za onlajn učenje i studente, strukturalni faktori, kao što je na primer sam izgled i prezentacija predmeta, značajno utiču na njihovo iskustvo učenja. Angažovanje studenata na mreži može biti podržano dobro osmišljenom nastavom, koji promoviše interakciju i društveno prisustvo i stvara jasan, svrshodan put učenja; efikasnim korišćenjem ograničenog vremena; povezivanjem aktivnosti učenja sa ciljevima i ishodima rada; nadograđivanjem postojećeg razumevanja uz rešavanje praznina u razumevanju; pružanjem zanimljivih primera ili iskustva iz stvarnog sveta. Neodgovarajuće kreirani i nedovoljno osmišljeni predmeti i njihovo izvođenje, mogu negativno uticati na angažovanje studenata na mreži [8]. Na angažovanje onlajn studenata utiče i niz međusobno povezanih psihosocijalnih uticaja kao što su podrška u nastavi, motivacija, veštine i samoeфикаsnost. Podrška u nastavi igra ključnu ulogu u onlajn nastavi, pri čemu angažovanje nastavnika i povezanost nastavnika sa studentima imaju pozitivan efekat na zadržavanje studenata na predmetu i času. „Efikasni” onlajn nastavnici podržavaju svoje studente kroz blagovremenu i proaktivnu podršku koja uspostavlja njihovo lično prisustvo i aktivno angažuje studente kroz i sinhronu i asinhronu metode komunikacije [9]. Takođe, samoeфикаsnost onlajn studenata je prediktor uspeha. Kahu je sa saradnicima u svojoj kasnijoj analizi otkrila da samoeфикаsnost studenata utiče na interesovanje i uživanje, kao i na angažovanje u ponašanju u učenju [10].

Takođe, na angažovanje studenata u onlajn nastavi posebno utiče osećaj pripadnosti. Onlajn studentima, možda i više nego onima koji uče na nastavi uživo, potrebne su namerno orkestrirane, višestruke mogućnosti da se angažuju sa drugima, tako da izražavanje, razvoj, tolerancija i prepoznavanje njihovih različitih identiteta mogu delimično da nadoknade svaki nedostatak koji se oseća nemanjem direktnog fizičkog prisustva i kontakta [11]. Zadržavanje onlajn studenata na nastavi, može biti olakšano jakim osećajem pripadnosti institucionalnoj, programskoj i modularnoj zajednici [12,13].

Osećaj da pripadaju zajednici studenata, odnosno svojoj studijskoj grupi, ili grupi na vežbama, ima značajan uticaj na iskustva učenja [14]. Dva faktora koja mogu da podrže razvoj osećaja zajedništva i pripadnosti kod studenata su uspostavljanje društvenog prisustva i visokog nivoa interakcije na predmetu [15]. Razvijanje društvenog prisustva na kursu daje studentima veći osećaj međusobne povezanosti, ali i povezanosti sa nastavnikom i predmetom. Interakcija i društveno prisustvo se mogu promovisati kroz kreiranje predmeta koji promoviše aktivnu komunikaciju između studenata i nastavnika, koristeći na primer, asinhronu diskusione forume i sinhronu onlajn časove. Zajednica se takođe može podsticati kroz neformalnu interakciju učenika kao što su onlajn društvene mreže, ili grupe na istim, timovi na platformama za učenje i slično. Neformalne studentske mreže mogu biti veoma korisne za studente, u smislu osećaja zajednice. Ovakve mreže mogu omogućiti onlajn studentima da formiraju pozitivne društvene odnose i bliske veze sa svojim kolegama [16]. Naglasak u literaturi na izgradnji zajednice je odgovor na osećaj izolacije koji često doživljavaju onlajn studenti [17]. Podsticanje snažnog osećaja zajedništva među studentima na onlajn nastavi i uspostavljanje društvenog prisustva može smanjiti osećaj izolovanosti i nepovezanosti studenata [18].

Predmetni profesor takođe može da igra veoma značajnu ulogu za onlajn nastavni proces. Studenti pridaju veliku važnost podršci, uveravanju i smernicama koje im pruža profesor na predmetu. Ovi nalazi pojačavaju značaj uloge nastavnika za uspeh i angažovanje onlajn studenata.

3. ANGAŽOVANJE I RADNI PROCESI

Ako pristupimo nastavnom procesu kroz prizmu rada, otvaraju se nove teorijske postavke. Kan razlikuje ličnu angažovanost i ličnu neangažovanost, gde je lična angažovanost sprega personalnog unošenja sebe u radnu ulogu, izražavajući sebe fizički, kognitivno i emocionalno. Prema njegovom shvatanju postoje tri relevantna uslova za angažovanost ljudi: smislenost posla, psihološka sigurnost i dostupnost [19]. Smislenost je zasnovana na povratnoj informaciji i osećaju koji nastaje ulaganjem u posao (emocionalno, kognitivno i fizički) i u radnu ulogu u organizaciji. Kombinacijom kognitivnih, emocionalnih i konativnih uticaja na zaposlene, moguće je doprineti angažovanju zaposlenih. Kognitivne intervencije - pomažu zaposlenima da shvate šta oni treba da znaju da bi svoj posao uradili što efikasnije. Emocionalne intervencije - pomažu zaposlenima da povežu svoje misli i emocije. Kada ljudi shvate uzrok njihovog ponašanja mogu se boriti sa tim da se oslobode negativnih emocija kao što su bes, anksioznost i apatija. Konativne intervencije - pomažu zaposlenima da iz razmišljanja pređu u delovanje. Angažovanost zaposlenih se definiše kao afektivno-kognitivno stanje, koje zahteva i mišljenje i osećanja u cilju razvoja radne angažovanosti [20]. Sposobnost kognitivne angažovanosti predstavlja potencijal radne angažovanosti, u smislu kognitivnog kapaciteta, i može se opisati kao kognitivno osnaživanje za angažovanost. Angažovanje se može definisati kao dugoročna obaveza, pisani ili nepisani sporazum između strana [21]. Angažovanje u radu je u velikoj meri definisano kao predstavljanje stanja značajnog emocionalnog i kognitivnog ulaganja [22]. Najvažnije pitanje u definisanju angažovanja je koje elemente uključiti i koje elemente isključiti iz definicija angažovanja. U svom temeljnom pregledu Mejsi i Šnajder [23] predložili su iscrpnu sintezu svih elemenata koji su korišćeni za definisanje angažovanja. Njihov konceptualni okvir za razumevanje angažovanja zaposlenih uključuje: (1) angažovanje osobina (npr. savesnost, pozitivan uticaj na osobine, proaktivno delovanje osoba); (2) angažovanje države (npr. zadovoljstvo, uključenost, osnaživanje); (3) angažovanje u ponašanju (ponašanje izvan uloge, proaktivnost, širenje uloge). Angažovanje je pozitivno povezano sa samoprocenom akademskog uspeha.

Od tri individualna faktora koja određuju ponašanje i uspešnost pojedinca (znanja i veštine - sposobnosti - motivacija) motivacija je najpodložnija delovanju mnoštva različitih faktora unutrašnje i spoljašnje okoline. Iz tog razloga je i odgovorna za varijacije u entuzijazmu, zalaganjima, a često i ishodima.

4. ZAKLJUČAK

Prema Habermasovoj teoriji ljudski identitet se oblikuje u njegovim komunikacijama i relacijama sa drugim ljudima. Teorijska paradigma u kojoj osnovu čini komunikaciona aktivnost, pre svega komunikacioni um, sporazumevanje i racionalnost koji doprinose komunikacionoj zajednici, podrazumeva mnogo više od ponuđenog u onlajn nastavnom procesu. Različiti izvori literature ukazuju na činjenicu da postoji niz ključnih veština koje doprinose uspešnom onlajn učenju, kao što su organizacija, upravljanje vremenom, veštine učenja i digitalne kompetencije [24]. Onlajn učenje je svakako olakšano zahvaljujući digitalnoj tehnologiji i pristupima internetu. Međutim, tehnološka opremljenost nije dovoljan preduslov da se pristupi ovakvoj vrsti nastave. Konkretno, novi studenti u onlajn okruženju često se bore sa tim još uvek nepoznatim i neprihvaćenim okruženjem za učenje i najverovatnije će im trebati vreme i podrška da bi se dovoljno orijentisali.

Studenti sa razvijenijim veštinama upravljanja vremenom, pre svega kroz uspostavljanje održive „studijske” rutine, najverovatnije će nastaviti da pohađaju onlajn nastavu [25]. Pored upravljanja vremenom, jake organizacione veštine i sposobnost da se nastavi sa zadatkom su ključne za uspešnog onlajn studenta. Stvaranje pozitivnog okruženja za učenje sa adekvatnim i tihim prostorom za učenje je važan organizacioni aspekt za onlajn studente. Još jedan organizacioni aspekt podrazumeva neophodnost da studenti efikasno planiraju i strukturiraju svoje studije oko ostalih svojih odgovornosti, što može rezultirati neobičnim obrascima učenja koji su veoma individualni, kao što je na primer učenje kasno uveče ili rano ujutru.

Kao najvažniji faktori za angažovanje i uspeh onlajn studenata izdvajaju se:

- Formalna i neformalna zajednica;
- Upravljanje vremenom i organizacione sposobnosti;
- Angažovanje i podrška onlajn nastavnika;
- Više različitih načina interakcije;
- Mogućnosti za razvoj veština, izgradnju poverenja i samoregulaciju [26].

Teorijske perspektive pružaju uvid u važne teme koje se odnose na onlajn angažovanje studenata, što može da pruži veoma značajne informacije i istraživačkoj praksi. Za one koji pohađaju, za one koji predaju i osmišljavaju onlajn nastavu, poznavanje društvenih, kulturnih, psihosocijalnih i strukturnih faktora koji utiču na onlajn angažovanje studenata je dragoceno. Buduća istraživanja bi morala dalje da ispituju pojedinačne faktore koji utiču na angažovanje studenata u onlajn nastavnom procesu, s obzirom da će trendovi i učenja i rada u velikoj meri biti okrenuti ka onlajn okruženju.

5. LITERATURA

- [1] I. Ivić, S. Antić, S. Pekić, A. Pešikan, *Student u središtu nastave*, Beograd: Univerzitet u Beogradu Poljoprivredni fakultet Obrazovni forum, 2008.
- [2] E. R. Kahu, C. Stephens, N. Zepke, L. Leach, Space and time to engage: Mature-aged distance students learn to fit study into their lives, *International Journal of Lifelong Education*, 33(4), 523–540, 2014.
- [3] S. J. Blackmon, C. Major, Student experiences in online courses: A qualitative research synthesis, *Quarterly Review of Distance Education*, 13(2), 77–85, 2012.
- [4] M. Brown, H. Hughes, M. Keppell, N. Hard, L. Smith, Stories from students in their first semester of distance Learning, *The International Review of Research in Open and Distance Learning*, 16(4), 1–17, 2015.
- [5] S. Buck, In their own voices: Study habits of distance education students, *Journal of Library & Information Services in Distance Learning*, 10(3–4), 137–173, 2016.
- [6] E. R. Kahu, Framing student engagement in higher education, *Studies in Higher Education*, 38(5), 758–773, 2013.
- [7] L. Delaney, M. Farren, No 'self' left behind? Part-time distance learning university graduates: Social class, graduate identity and employability, *Open Learning: The Journal of Open, Distance and e-Learning*, 31(3), 194–208, 2016.
- [8] C. Stone, S. O'Shea, Older, online and first: Recommendations for retention and success. *Australasian Journal of Educational Technology*, 35(1), 57–69, 2019.
- [9] M. Rose, What are some key attributes of effective online teachers? *Journal of Open, Flexible and Distance Learning*, 22(2), 32–48, 2018.
- [10] E. R. Kahu, C. Picton, K. Nelson, Pathways to engagement: A longitudinal study of the first-year student experience in the educational interface, *Higher Education*, 2019.
- [11] J. Delahunty, I. Verenikina, P. Jones, Socio-emotional connections: Identity, belonging and learning in online interactions. A literature review, *Technology, Pedagogy and Education*, 23(2), 243–265, 2014.
- [12] T. V. Bowles, K. A. Brindle, Identifying facilitating factors and barriers to improving student retention rates in tertiary teaching courses: A systematic review, *Higher Education Research & Development*, 36(5), 903–919, 2017.
- [13] O. Farrell, A. Seery, "I am not simply learning and regurgitating information, I am also learning about myself": learning portfolio practice and online distance students, *Distance Education*, 40(1), 2019.
- [14] S. O'Shea, C. Stone, J. Delahunty, "I 'feel' like I am at university even though I am online." exploring how students narrate their engagement with higher education institutions in an online learning environment, *Distance Education*, 36(1), 41, 2015.
- [15] G. Veletsianos, C. C. Navarrete, Online social networks as formal Learning environments: Learner experiences and activities, *The International Review of Research in Open and Distributed Learning*, 13(1), 144–166, 2012.
- [16] M. Zembylas, M. Theodorou, A. Pavlakakis, The role of emotions in the experiences of online Learning: Challenges and opportunities, *Educational Media International*, 45(2), 107–117, 2008.
- [17] D. U. Bolliger, C. E. Shepherd, Student perceptions of Eportfolio integration in online courses, *Distance Education*, 31(3), 295–314, 2010.
- [18] K. Phirangee, A. Malec, Othering in online learning: An examination of social presence, identity, and sense of community, *Distance Education*, 38(2), 160–172, 2017.
- [19] W. A. Kahn, Psychological conditions of personal engagement and disengagement at work, *Academy of Management Journal* 33: 692–724, 1990.
- [20] W. B. Schaufeli, A. B. Bakker, *Defining and measuring work engagement: bringing clarity to the concept*, in *Work Engagement: A Handbook of Essential Theory and Research* (Eds. A.B. Bakker and M.P. Leiter), Psychology Press, New York, pp. 10–24, 2010.
- [21] T. M. Welbourne, Employee engagement: Beyond the fad and into the executive suite, *Leader to Leader* (44): 45–51, 2007.
- [22] J. K. Harter, F. L. Schmidt, T. L. Hayes, Business-Unit-Level Relationship between Employee Satisfaction, Employee Engagement, and Business Outcomes: A Meta-Analysis, *Journal of Applied Psychology*, 87: 268–279, 2002.
- [23] W. H. Macey, B., Schneider, The Meaning of Employee Engagement, *Industrial and Organizational Psychology*, 1: 3–30, 2008.
- [24] T. Andrews, B. Tynan, Distance learners: Connected, mobile and resourceful individuals, *Australasian Journal of Educational Technology*, 28(4), 565–579, 2012.
- [25] B. Holder, An investigation of hope, academics, environment, and motivation as predictors of persistence in higher education online programs, *The Internet and Higher Education*, 10(4), 245–260, 2007.
- [26] O. Farrell, J. Brunton, A balancing act: a window into online student engagement experiences, *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, 17(25), 2020.

Autorka se zahvaljuje na podršci u okviru projekta Departmana za opšte discipline u tehnici Fakulteta tehničkih nauka, pod naslovom „PRIMENA OPŠTIH DISCIPLINA U TEHNIČKIM I INFORMATIČKIM NAUKAMA” (APPLICATION OF FUNDAMENTAL DISCIPLINES IN TECHNICAL AND INFORMATION SCIENCES).